

NORDISK PAPPERSHISTORISK TIDSKRIFT

1/2000

Utgiven av Föreningen Nordiska Pappershistoriker

Papirarbejdernes sangkor i Silkeborg omkring 1900

NORDISK PAPPERSHISTORISK TIDSKRIFT

Årgang 28, 2000 nr.1

**Utgiven av Föreningen Nordiska Pappershistoriker
Utkommer med 4 nummer per år.
Issn 0348-9531**

**Utgiven av Föreningen Nordiska Pappershistoriker
Org. Nr. 887501-3628 Postgiro 85 60 71-6**

**Redaktör & ansvarig utgivare:
Keld Dalsgaard Larsen**

**Silkeborg Museum
Hovedgårdsvej 7
DK-8600 Silkeborg
Danmark**

**Telefon +45 - 86821499
Telefax +45 - 86812688**

**Medlemsärenden handläggs av
kassören Paul Solvin, Pilos väg 1
S-168 50 Bromma, Sverige**

**Föreningen Nordiska Pappershistoriker
är en ideell förening med uppgift att främja intresset för pappershistoria i hela Norden.
Föreningen uppmuntrar och stimulerar till forskning och dokumentation av lumpen
och dess beredning, tilverkningsprocessen, redskapen som valskistor, kypar, formar
och guskredskap, bruksmiljöns historia och människorna i pappersbruken, papperets
användning och distribution i äldre tider. Vattenmärken och datering med hjälp av
pappersegenskaper liksom papperskonservering och konstnärligt bruk av papper, är
exempel på föreningens interesseområden.**

**Medlemskap tecknas genom att betala in medlemsavgiften til NPHs svenska postgi-
rokonto 85 60 71-6, i lokal valuta,**

Enskild medlem 150 kronor

Institutioner 300 kronor

Aktiebolag 750 kronor

Finska och svenska medlemmar betalar i SEK, danska i DDK och norska i NOK.

Dead line til 2/2000 og 3/2000 er 15.4.2000 og 15.8.2000

Rapport från NPH:s styrelse

Från föreningens styrelsemöte den 3 februari 2000 i Stockholm har följande noterats:

Ny kassör

Per Nordenson har efter 14 år som kassör i NPH, lämnat uppdraget vid det gångna årsskiftet. Styrelsen beslöt att adjungera Paul Solvin till styrelsen samt att uppdra åt Paul Solvin att snarast inträda som föreningens nye kassör.

Per Nordenson åtog sig att, av praktiska skäl, tills vidare kvarstå som bitr. kassör.

Ekonomi

Utöver budgeterade medlemsavgifter på drygt 30 000 SEK kommer NPH också i år att erhålla bidrag från Stiftelsen Marcus och Amalia Wallenbergs Minnesfond med 30 000 SEK.

Tidskriften

Keld Dalsgaard Larsen ansåg att tidskriften har funnit en god och anspråkslös form, som den långsiktigt kan upprätthålla. Om föreningen önskade fler bilder, bestruket papper och påkostat utförande drar den på sig kostnader, som svårligen kan försvaras med hänsyn till abonnentantalet. Keld efterlyste artiklar och foton för tidningen från övriga Norden.

Keld förordar att styrelsen söker en svensk redaktör som ersättare.

Temanummer

Förslag har tidigare väckts om att någon gång per år göra ett temanummer av NPHT. Syftet är att dels främja nordisk pappershistorisk forskning, dels ge tidningen en position som seriös förmedlare av sådan forskning.

Ett aktuellt projekt är "Dansk Papperindustri. Mennesker, teknologi og produktion 1829 - 1999", författare är Keld Dalsgaard Larsen och boken skall ges ut av Silkeborg Museum med stöd av Statens Museumsnaevn. Avhandlingen beräknas omfatta ca 200-250 sidor med illustrationer och kosta ca 100 000 DKK. Enligt förslaget erhåller NPH 300 ex av boken för att utnyttjas, dels som temanummer av tidningen dels, som gåvobok och/eller gåva till nya medlemmar.

Styrelsen fann förslaget ligga i linje med föreningens mål och beslöt att delegera till ordföranden och kassören att efter redovisning av projektet, fatta beslut i ärendet.

Lars G Sundblad meddelade att NPH troligen kunde påräkna bidrag för det planerade projektet från Gösta Liljedahls Fond och skulle anmäla ärendet i fondens styrelse.

Styrelsen fann vidare att föreningens målsättning de närmaste åren bör vara att stimulera till och om möjligt delfinansiera liknande forskning inom övriga nordiska länder.

NPH:s föreningsstämma år 2000

Keld D Larsen presenterade programmet för föreningsstämman NPH-22 i Grenaa i Danmark den 25-26 maj detta år. Styrelsen uttalade sin tillfredsställelse med de föreslagna programpunkterna och med avtalet med Scandic Stena Hotel i Grenaa och tackade Keld för hans insats. Föreningsstämman är planerad till 25 maj kl. 10 på Djurslands Museum i Grenaa, medan styrelsen möts den 24 maj kl. 19 på hotellet.

IPH

Ordföranden kommer att delta i IPH:s konferens i Dortmund, del 1, 8-12 september 2000. Ordföranden var beredd företräda NPH vid konferensen. Styrelsen beslöt anvisa bidrag till Göran Wohlfahrts kostnader för att rapportera från konferensen.

På styrelsen uppdrag hade ordföranden blivit medlem av the British Association of Paper Historians. För att visa bredden och djupet av dess verksamhet cirkulerades exemplar av föreningens Newsletter och Journal, the Quarterly.

Övrigt

Papperskonstnärer har till Sanny Holm anmält intresse för att göra utställningar i samband med NPH:s årliga konferenser. Efter diskussion anmodar styrelsen Sanny Holm att lämna förslag till hur sådan utställning skulle kunna genomföras.

Frågan om en NPH hemsida på Internet har tidigare behandlats av styrelsen och Ulrika Hådén har fått i uppdrag att ge förslag och kostnadsberäkningar för en hemsida.

Av dessa framgår att det är billigare att lägga upp en hemsida under t.ex. domännamnet Njurunda till skillnad mot eget domännamn.

Möjligen skulle en ny redaktör efter Keld kunna intresseras för att sköta hemsidan.

Med hänvisning till kostnaderna och behovet av en redaktör, som fortlopande håller hemsidan aktuell, beslöt styrelsen att tills vidare bordlägga ärendet och återuppta detta vid styrelsemötet i Grenaa då mer information skulle presenteras.

Lars G Sundblad informerade om att Liljedahls Fond haft bekymmer med administrationen. Bl a saknas för närvarande kassör och en samordning av förvaltningen med NPHs hade föreslagits vid möte den 2 februari 2000.

På förslag av Lars G åtog sig Paul Solvin att vara fondens kassör om fondens styrelse godtar denne.

Styrelsen

sammanträder nästa gång den 24 maj i Grenaa.

GÖRAN WOHLFAHRT

Foreningens nye ordförande

Föreningens nye ordförande, vald på stämman i maj 1999, har ägnat nästan hela sitt yrkesverksamma liv åt skog och skogsindustri, närmare bestämt massa och papper. Uppvuxen i en familj med sekelgamla anknytningar til järn och stål inriktade han sig på att arbeta i bruksindustrin, då omfattande också flertalet av landets cellulosa- och pappersbruk baserade på hytt- och och stångjärnsepokens bruksskogar. Det var dock inte ingenjörens yrke som lockade utan snarare möjligheterna att få spela med i de exportinriktade basindustriernas roll i återuppbyggnaden av Europa och arbeta med de organ som tidigt skapats för att omöjliggöra krig, nämligen Kol- och Stålunionen följt av Romfördraget i 1957, Gemenskapens konstitution och upprinnelsen till dagens EU.

Med en fil.kand i statsvetenskapliga ämnen följt av examen från Handelshögskolan 1955 och med studier i Paris och Haag i bagaget medverkade Wohlfahrt i tre år i de s.k. textila branschutredningarna och lärde där hur hele industrisektorer med framgång – fast inte utan konvolusioner – kunde anpassas till konkurrensförhållandena i en ny och öppnare värld. År 1959 tog intresset för Europafrågor överhanden och Wohlfahrt tog tjänst hos dåvarande Svenska Pappersbruksföreningen som VD-assistent och har sedan i olika befattningar varit branschföreningen, numera Skogsindustrierna, trogen.

Göran Wohlfahrt på NPH 21 i Trondheim på Norske Skog i Skogn.

Det blev början till nära 35 års involvering i dåvarande EEC, senare EG och nu EU, för att öppna vägen först för tullfri handel, senare svenskt medlemskap. Under de första decennierna bestod arbetet i att på olika sätt övervinna det motstånd som restes mot tanken på tullfrihet för nordiskt papper. Efterfrågeutvecklingen i EG, ökat beroende av nordiskt virke och papper och lobbying öppnade efterhand vägen för samarbete och senare för den våg av nordiska förvärv och fusioner över gränserna, som från 1980-tallet drevs fram av ovissheten om medlemskap, kraven på storskalighet och konkurrensen från Nordamerika. I EG-frågor och handelspolitik arbetade skogsindustrin nära samman med myndigheterna. I tjänsten ingick efterhand att vara industrirepresentant i OECDs massa- och papperskommitté och i FAOs rådgivande kommitté för hjälp till utvecklingsländer att utveckla skogsbruk och papperstillverkning samt att delta bl.a. i FAOs arbete med världstäckande prognoser för tillverkning och efterfrågan på papper/papp.

Kunskapen hur man i Sverige har fördubblat virkesförrådet och mekaniserat avverkningen, drastiskt reducerat industrins utsläpp till vatten och luft till tolerabla nivåer, främjat båt och tåg som transportmedel och hushållen organiserar insamling och återvinning av förpackningsmaterial är exempel på tillgångar, som vi kunde dela med företag och myndigheter, med u-länder, Kina m.fl. När oljekrisen slog till 1973 fick Wohlfahrt ta hand om den kommitté som hade uppdrag att etablera en energipolicy och att snabbt sänka åtgångstalen för olja och el. resp. höja utbytet ur industrins egna resurser. Som talesman för landets största industriella användare och tillika största producent av biobränslen och elkraft är kommittén indragen i den forskning och teknikutveckling som sedan dessa dagar bedrivits på energiområdet.

I samband med att Wohlfahrt i början av 1970'talet fullbordade uppdraget att skriva och redigera studier om Svensk skogsindustri i omvandling (2 vol) kom han att intressera sig för de äldre massa- och pappersbrukens historia och för de många som just blivit utslagna. Pengar avsattes till Skogsindustrins historiska utskott med uppgift att säkra arkiv, samla foton, intervjuer etc. och att dokumentera existerande och nedlagda anläggningar, - ett arbete som alltjämt pågår. Engagemanget i den på skogen baserade industrin har sin pendang i ett sedan barnsben grundlagt intresse för skog, skogsbruk och naturvård, praktiserat också i det lilla formatet som egen skogsbrukare. Till fritidsintresserna hör, utöver fastigheten i Sörmland, långturer på skidor och skridsko, ekonomisk och politisk historia och resor, gärna till historiska platser. Tiden som pensionär fylls med arbete för gamla och nya arbetsgivare samt föreningsuppdrag.

NPH22

NORDISK PAPIRKONFERENCE I GRENAA

25. OG 26. MAJ 2000

Föreningen Nordiska Pappershistoriker holder i år 2000 årsmøde i Danmarks papirhovedstad: Grenaa.

Den danske papirindustri har været inde i voldsomme omvæltninger de seneste 20-30 år, og gennem denne udvikling er Grenaa med tiden – i al ubemærkethed! – blev den danske hovedby inden for papirproduktionen. Det skyldes de to store lokale virksomheder: papirfabrikken SCA Packaging Djursland og bølgepapfabrikken SCA Pacaging Grenaa.

SCA Packaging Djursland er Grenaa's papirfabrik, som tidligere var kendt under navnet Danisco Paper og endnu tidligere som Grenaa Pap. Produktionen startede i 1954, og virksomheden er i dag Danmarks største papirfabrik med tre papirmaskiner og landets suverænt største årsproduktion.

SCA Pacaging Grenaa hed tidligere Danapack, og blev etableret i Grenaa i 1965, og fabrikken står for en meget stor produktion af bølgepapprodukter.

De to virksomheder har begge en baggrund i det danske landbrug. Grenaa Pap udsprang af en dansk hørproduktion, mens Danapack udsprang af en emballageproduktion til blandt andet dansk smør til eksport. Grenaa Pap har specialiseret sig i produktion til netop bølgepapfabrikker, og de to virksomheder har længe haft et tæt samarbejde.

Den svenske koncern SCA overtog i 1999 begge virksomheder. Det tidligere nære samarbejde er hermed afløst af et direkte fælles ejerskab.

Det er en glæde, at vi i år kan invitere vore medlemmer til Grenaa og få belyst dansk papirindustri historisk og aktuelt fra denne spændende by.

Vel mødt i Grenaa.

NORDISK PAPIRKONFERENCE

25. og 26. maj 2000 i Grenaa

PROGRAM

Torsdag den 25. maj 2000

Kl. 9.00

Velkomst og introduktion til dansk papirhistorie på Djurslands Museum

Kl. 10.00

Årsmøde og besøg på Djurslands Museum.

Kl. 12.15

Lunch ved Moesgård Museum i Århus

Kl. 13.00

De tidlige danske papirmøller ved Jens Velle. Herunder et besøg i en arkæologisk udgravning af den gamle Århus Papirmølle.

Kl. 17.00

Besøg på Dansk Landbrugsmuseum og Jysk Herregårdsmuseum. Herunder om konservering af tapeter.

Kl. 19.00

Spisning på Dansk Landbrugsmuseum

Fredag den 26. maj 2000

Kl. 9.30

Ankomst til SCA Packaging Djursland Ved fabrikschef Michael Rosendahl. Oplæg ved tidl. direktør Jørgen Katholm om papirfabrikkens historie. Oplæg ved fabrikschef Michael Rosendahl om papirfabrikken aktuelt.

Kl. 10.45

Rundvisning på fabrikken fordelt på to hold.

Kl. 11.30

Samling og afsluttende spørgerunde.

Kl. 12.00

Papirfabrikken er vært ved en frokost.

Kl. 13.00

Besøg på SCA Packaging Grenaa. Velkomst og oplæg ved indkøbschef Finn Dyrbye.

Kl. 14.00

Rundvisning på bølgepapfabrikken fordelt på to-tre hold.

Kl. 15.30

Samling og afslutning.

Om aftenen festmiddag på Scandic Stena i Grenaa.

TILMELDING TIL NPH-22 I GRENAA

Blanket

Undertegnede ønsker at deltage i NPH-22 i Grenaa i dagene 25.-26. maj

NAVN:

ADRESSE:

ØNSKER AT OVERNATTE PÅ SCANDIC STENA LINE HOTEL

Adresse: Kystvej 32, DK-8500 Grenaa. Tlf. +45 33 48 04 00

Pris for dobbeltværelse pr. døgn 565 kr. og enkeltværelse pr. døgn 365 kr. incl. morgenmad.

JA () NEJ ()

HAR EGEN BIL JA () NEJ ()

HAR PLADS TIL EKSTRA PERSONER I EGEN BIL:

JA () NEJ ()

Hvis Ja – hvormange: 1 person () 2 personer () 3 personer ()

SIDSTE TILMELDINGSFRIST – 1. MAJ

Sendes til:
Silkeborg Museum
Keld Dalsgaard Larsen
Hovedgårdsvej 7
DK-8600 Silkeborg
Danmark.

KORT OG GODT OM NPH-22 I GRENAA

Nogle praktiske oplysninger

ET DEJLIGT STYKKE DANMARK

NPH-mødet i 2000 holdes i Danmarks nye papirby, Grenaa, på Djursland i Jylland. Grenaa er en gammel hyggelig købstad med gamle huse, livlig handel, en spændende havnby – og så ligger den på det skønne Djursland. Konferencen er lagt sådan til rette, at vi også få set lidt af Djursland blandt andet på vor tur til Århus og museerne på Gl. Estrup.

TRANSPORT

Der er daglig færge fra Sverige (Varberg) til Grenaa. Fra Varberg sejles hver dag kl.8.45 og kl.19.45, og overfarten varer 4 timer.

Der er en lufthavn næved Grenaa (Tirstrup Lufthavn – også kaldet Århus Lufthavn)

OVERNATNING

Vi har fået en god aftale med Scandic Stena Line Hotel. Prisen er for et dobbeltværelse 565 kr. pr. døgn og for enkeltværelse 365 kr. pr. døgn. incl. morgenmad.

PRIS

Det er gratis at deltage i selve konferencen. Deltagerne skal selv betale overnatning og spisning. SCA Djursland er vært ved lunch fredag den 25. maj. Transporten er i egne biler. Det er derfor vigtigt, at deltager angiver på tilmeldingen, om de har ekstra plads i egen bil – eller om de kommer uden bil. Vi skal nok sørge for, at alle kommer med til udflugtsstederne!!

TILMELDING

Tilmelding sker ved at sende tilmeldingsblanketten (Se side 7. Man kan evt. tage en fotokopi af blanketten og sende). Det sendes til Silkeborg Museum, Keld Dalsgaard Larsen, Hovedgårdsvej 7, DK-8600 Silkeborg, Danmark. **Tilmeldingsfrist – 1. maj 2000.**

HINNERUP CELLULOSEFABRIK

Om tidlig nordisk kemisk celluloseproduktion i en lille stationsby i Danmark.

Af Keld Dalsgaard Larsen

Den nordiske papirindustri har traditionelt (mindst) to ben at gå på: råstofproduktion og papirproduktion. Den danske papirindustri indtager i den sammenhæng en lidt afvigende position i forhold til den øvrige papirindustri, idet den danske råstofproduktion kun i begrænset omfang har været det primære. Dansk papirproduktion har i vid udstrækning i sin glansperiode anvendt udenlandsk - og her især nordisk - cellulose. At dansk papirindustri så alligevel har en lang tradition for at producere råstof er en anden sag. I denne lille artikel skal imidlertid omtales et anlæg - Hinnerup Cellulosefabrik - som eksisterede i en periode, hvor dansk papirindustri fortsat troede på, at man selv skulle producere råstoffet til de danske fabrikker.

Grev Christian Emil Frijs til Frijsenborg var Danmarks største godsbesidder med store skovarealer og landets politiske førstemand, da den danske Rigsdag skulle planlægge den jyske jernbaneudbygning i 1850'erne og 1860'erne. Grev Frijs sørgede for, at jernbanen kom til at ligge tæt på Frijsenborg ved at etablere stationsbyen Hinnerup mellem Århus og Hammel i Jylland. Problemet var blot, at jernbanen i princippet kun skulle have stationer, hvor der var byer eller erhvervsmuligheder i forvejen. Og det kneb det med i Hinnerup, som dårligt kunne kaldes en egentlig by omkring 1860. Grev Frijs løste problemet ved at love, at han ville etablere en stor virksomhed på stedet. Det blev til virksomheden Hinnerup Cellulosefabrik. Hinnerup by skylder således jernbanen og Hinnerup Cellulosefabrik sin eksistens. Jernbanen kører fortsat gennem Hinnerup, mens Hinnerup Cellulosefabrik forlængst er nedlagt. Hvad ved vi om denne fabrik? Lidt. Men der hersker en sand forvirring med hensyn til grundlæggelse, virke og nedlæggelse. Nærværende artikel kan desværre ikke råde bod på alle disse problemer, men det er ønsket her at give et indblik i forholdene og nævne problemerne.

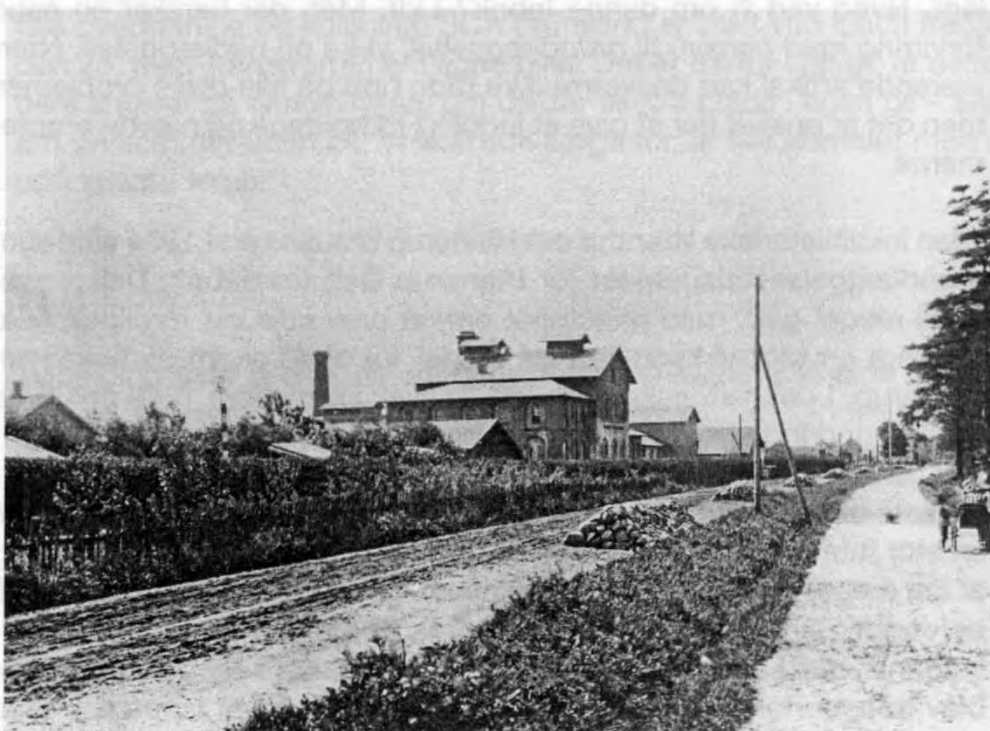
I den lokalhistoriske litteratur om Hinnerup omtales året 1864 altid som grundlæggelsestidspunktet for Hinnerup Cellulosefabrik. Det passer også meget godt med princippet om, at grev Frijs var forpligtet til at etablere en stor virksomhed på stedet for at få skabt stationsbyen Hinnerup. I det historiske tidsskrift Østjysk Hjemstavn 1946 gengives en lille erindring af Vilh. Bruhn om et besøg på Frijsenborgegnen i 1871. Vilh. Bruhn fortæller følgende om sit besøg på cellulosefabrikken:

„Næste morgen kørte den gamle skovfoged til Hinnerup; jeg skulle se en stor fabrik for cellulose, som greven havde bygget til forarbejdning af det meget grantræ, hans skove afgav. Det var en ret stor bygning på den anden side af banen, den kendtes på de store mængder granstammer, der lå opstablet i afsavede længder på vel 3 alen. Disse stykker blev transporteret på skinnetipvogn hen til et lad, her vippedes de af og førtes mekanisk hen til - ja, jeg ved ikke, hvorledes jeg skal betegne

det, for det snurrede rundt ustandseligt, men så ud som en metalskive med knive, der i løbet af nogle minutter huggede stykkerne i ganske små dele på størrelse med enden af en finger. De faldt så ned på en sigte, der også bevægede sig mekanisk og rystede det fine støv og barksmuldet fra, hvorpå hele massen faldt i et stort kar og kogtes sammen med soda eller en anden kemisk substans, jeg ikke erindrer, til en jævn brun grød. Fra karret flød den derpå ud som en tyk vælling og passerede forskellige store valser, hvor al væden klemtes ud, indtil den tilsidst viste sig som noget, der lignede brunt, tykt pappapir, som i store ruller førtes bort for at gå til andre fabrikker, der lavede dem til fint papir“.

I den gængse papirhistoriske forskning fastsættes grundlæggelsen af Hinnerup Cellulosefabrik derimod altid til året 1874. Den centrale kilde her er en artikel af A. Bauer om „Papiraldern“ i Maanedsskrift for tekniske Meddelelser 1880.

A. Bauer giver følgende fyldige omtale af Hinnerup Cellulose og giver samtidig nogle interessante udblik både til papirindustriens generelle råstofproblematik på daværende tidspunkt og et nordisk perspektiv med en henvisning til en finsk fabrik ved Viborg. A. Bauer skriver:

Hinnerup Cellulosefabrik o. 1895.

„Først i den senere tid har man begyndt at tænke på tilvirkning af træmasse ad kemisk vej, hvilken fremgangsmåde jo også er af temmelig ny oprindelse. På papirfabrikken Ørholm blev der gjort et lille forsøg, idet der anlagdes en sådan fabrik med een kedel, som producerer omtrent 3000 pund våd træmasse om dagen, men dette anlæg, der nu væsentlig arbejder med halm, har navnlig betydning, fordi det er blevet stammoder, om man så tør sige, til flere langt betydeligere fabrikker. Den ene af disse anlagdes i 1874 på Frijsenborg gods, den anden anlagdes i 1875 ved Viborg i Finland, men den foreståes af danske og er anlagt for dansk kapital. Da anlægget på Frijsenborg i nærheden af Hinnerup station, fra hvilken et sidespor fører ned til fabrikken, har interesse som begyndelsen til en ny industri her i landet, skulle vi omtale den lidt nærmere, for derved tillige at vinde nærmere kendskab til denne fabrikation. Fremgangsmåden, der anvendes, er den, hvorpå der under 23. december 1872 blev givet fabrikanterne G.A. Hagemann og G. Nielsen 5 års eneret.

Fabrikken er nærmest baseret på at udnytte resterne fra det tæt derved liggende træskæreri, eller de mindre og tyndere stammer, for hvilke der ikke er brug i dette. Det er væsentlig gran og fyr, som bruges dertil. Træet sønderdeles først mekanisk, for bedre at kunne gennemtrænges af luden. I det øjemed føres de afbarkede stammer på en skrå glideflade ind i en huggemaskine, der afhugger skrå spåner af dem, og disse knuses dernæst på en art mølle, lig dem, der anvendes til maling af bark. Nu følger første akt af den kemiske behandling, nemlig gennemtrængning med kaustisk natronlud, hvilken varer i 4-6 timer, og man går derpå til anden akt, som foregår i to store roterende jerncylindre, hvori massen koges. Hver cylinder er anbragt i en muret hvælving for sig således, at der på alle sider er rigelig plads mellem murværket og kedlen, og ildstedet under denne er bevægeligt. I fyrgraven er der nemlig en skinnevej, på hvilken en ildvogn køres ind under kedlen; flammerne fra denne slå op gennem hele rummet og omspænder således helt kedlen, hvis indhold desuden rystes godt omkring ved karrets omdrejende bevægelse. Grunden til, at man anvender et bevægeligt ildsted, er, at man derved bedre er herre over ilden, hvis kogning skulle blive for stærk og trykket i karret for stort - hvad man iagttaget gennem den udvendige anbragte trykmåler - behøver man blot at fjerne ildvognen for straks at standse kogningen. Højere end til tolv atmosfærers spænding agter man ikke at gå, og når træmassen har været behandlet på denne måde i et par timer, har den fået nok, og ekstrativstofferne, safter, harpix osv. er da kogte ud af den. Ildvognen køres bort, en tom vogn skydes ind under kedlen, der drejes således, at mandehullet vender nedad, låget for dette tages af, og massen vælter ned på vognen. Tilbage står da kun en udvaskning med vand, hvorefter massen males; tilsidst presses den i plader eller papper og dermed er produktet færdigt. Man kan levere 6-8000 pund om dagen. Den finlandske fabrik er indrettet på lignende måde som den jyske, og dens produktion er også af samme størrelse“.

Vi får her et indblik i den danske produktion af kemisk træcellulose - ikke kun i Danmark, men også i Norden. På daværende tidspunkt stod dansk og finsk råstofproduktion altså på nogenlunde samme niveau!

Siden er det jo ændret noget. Det kunne være spændende at få efterforsket, hvordan det gik med fabrikken i Viborg i Finland.

Hvornår startede Hinnerup Cellulosefabrik så egentlig? I 1864 eller 1874? Jeg er mest tilbøjelig til at holde fast ved årstallet 1874. Vilh. Bruhns erindring kan i så fald ikke have været fra 1871. Måske har han husket forkert på årstallet? A. Bauer og Vilh. Bruhn fortæller - forskelle til trods - klart om den samme fabrik og samme produktion. Måske har grev Frijs i første omgang blot opført et stort savværk med tilknytning til sine store skovarealer mellem Hammel og Hinnerup. Dette savværk blev så - for at følge min hypotese - i året 1874 udbygget til også at rumme en cellulosefabrik.

Selv om byen Hinnerup indirekte skylder Cellulosefabrikken sin eksistens, så er den dog ikke værdsat i den lokalhistoriske litteratur. Hvilket følgende citat kan give et indtryk af:

„Cellulosefabrikken, der var byens første virksomhed og byens startgrundlag, var ingen pryd for byen. Overalt var der en gyselig stank fra afkoget af træet, men den gav arbejde til en del mennesker,“ (Bodil Olesen: Landbosamfundene ved kanten af storbyen. (i Den Gamle Bys Årbog 1991)).

De forenede Papirfabrikker (DfP stiftet 1889) overtog Hinnerup Cellulosefabrik, og man ønskede at udbygge celluloseproduktionen også i Silkeborg på den da nyledagte Silkeborg Papirfabrik. Men netop frygten for stank og forurening - givetvis med henvisning til forholdene i Hinnerup - fik Silkeborgs byråd til at forbyde en sådan produktion i Silkeborg. Få år efter takkede DfP Silkeborg by for dens fremsynethed: DfP ønskede nemlig at satse på nordisk cellulose! Svenskere, nordmænd og finner kan måske bedre tåle stanken? De har ihvertfald større vidder og mere træ.

Der hersker også en vis forvirring om, hvornår Hinnerup Cellulosefabrik lukkede. Nogle siger 1902, andre 1893 og andre igen 1903. Mit bud er lidt midt imellem, nemlig i 1898. Så efter min nuværende viden vil mit bud være, at Hinnerup Cellulosefabrik var i drift som pioner-virksomhed på området i årene 1874-1898.

Måske fortsatte cellulosefabrikken i Viborg i Finland. Ihvertfald fortsatte de nordiske papirindustrier med også at satse på celluloseproduktion.

„SÅDAN EN FABRIK SKAL VEL NOK KUNNE FØDE EN ORIGINAL“

Arbejdspladshistorier fra Silkeborg Papirfabrik af Holger Madsen.

Nordisk papirindustri har efterhånden en lang historie. En af de gode måder at få et indblik i industriens historie på er gennem erindringer. Redaktøren vil gerne her gentage opfordringen til tidsskriftets læsere om at indsende arbejdspladshistorier fra papirindustrien - enten fra deres eget arbejdsliv i industrien eller indsamlede erindringer fra folk i industrien. Nedenstående er et eksempel på sådan nogle arbejdspladshistorier fortalt af papirarbejder Holger Madsen (1907-1998). Redaktøren har her bearbejdet en artikel, som Holger Madsen skrev til papirarbejderens fagblad Papir nr.4 1979.

OM PROFESSOREN

Fra min tid som papirarbejder på Silkeborg Papirfabrik - fra 1922-1974 - er der løbet meget vand gennem Gudenåen. Og minderne er der mange af, både lyse og mørke. Når man husker tilbage, så er det heldigvis kun de lyse og muntre, jeg husker. Jeg mener, at jeg er heldig med at kunne se det humoristiske ved de fleste situationer. Der er sikkert sådan på alle fabrikker og arbejdspladser, at når de ældre mødes, så falder ordene: „Kan du huske dengang, og kan du huske ham og hende“. Og hvis nogle af os her mødes f.eks. til fabrikkens udflugt eller juletræ, og en siger: „Kan du huske „Professoren““, så lyser alle ansigter op i et stort smil.

Jeg skal her forsøge at tegne et billede af „Fesseren“, som det gerne blev forkortet til. Hans nøjagtige navn var Marius Kristiansen. Hvor han havde fået sit kælenavn - og hvorfor - vides ikke, men jeg gætter på, at det var hans noble påklædning.

Til fabrikkens udflugter og juletræer var han altid iført diplomatfrakke med svalehale. Jo, hvis han fik et hvidt viskestykke over den ene arm, kunne han godt ligne en overtjener på et af byens hoteller. Ja, han var også fagforeningens fanebærer. Det var jo en mand, vi kunne være bekendt med diplomatfrakke og vist nok høj hat, eller var det en bowler, det husker jeg ikke. Han var også medlem af bestyrelsen i fagforeningen, her var han sekretær. Dengang holdtes generalforsamlingen altid en søndag eftermiddag på Café Remstrup i Søndergade. Her var vi jo med alle, der kunne komme, her skete jo altid noget, man kunne tale om på fabrikken dagen efter. Her kunne man se, at „Fesseren“ havde lynende travlt, før generalforsamlingen skulle begynde. Han skulle nemlig have skrevet noget i bogen, inden han skulle læse den op. Han var også medlem af festudvalget, som skulle arrangere den årlige udflugt og juletræ.

UDFLUGT I 1924

Det var her, jeg første gang kom til at opleve en af situationerne, som stadig væk huskes. Jeg var dengang 17 år, det har så været i 1924.

Jeg var med på den første udflugt, som gik til Ringkøbing og Hvide Sande. Turen foregik i flere rutebiler, jo her var alle med. Driftsbestyrer Godske-Nielsen så helst, at alle hans funktionærer var med. Vi spiste til middag på et strandhotel. Jeg husker, at vi fik flæskesteg med nye kartofler. Alle de voksne fik en øl og snaps til maden, da jeg kun var 17 år, måtte jeg ikke få andet end en sodavand. Men Christian Eriksen Byth var også medlem af festudvalget. Han sagde: "Jo, gi' bare Holger de par genstande". Jeg følte, at jeg omtrent var blevet optaget i de voksnes rækker. Som dessert skulle vi have jordbær med fløde, men de slap nu op, da de kom ned til mig, så jeg fik hindbær med fløde, men jeg var såmænd ligeglad, nu havde jeg jo fået både en øl og en snaps.

På hjemturen gjorde vi ophold i Herning. Her var der kaffebord på et hotel, og her var „Fesseren“ den store taler. Han forsømte aldrig en chance for at komme til at tale. Jeg husker kun slutningen, den lød omtrent således: „Nu må jeg desværre forlade jer en times tid, da jeg skal møde en hende på kirkegården“. Han fik det nu udlagt så mærkeligt, at nogle troede, at det var en af de døde, han skulle møde. Det blev dog opklaret, at det var Sofie, han skulle møde.

FORLOVET I 25 ÅR.

Sofie var „Fesseren“ forlovet med i 25 år. Nu syntes Sofie også, at den forlovelse havde varet længe nok og forlangte at blive gift. Det havde hun nu forlangt flere gange i deres lange forlovelsestid, men uden held. „Fesseren“ satte stor pris på sin ungarletilværelse, eller måske turde han ikke gifte sig med Sofie.

Men nu blev der begået en slem skurkestreg mod „Fesseren“. På fabrikken var der en anden ungarl. Han var en nydelig mand ligesom „Fesseren“ og en rigtig levemand og kvindebedårer. Der går to versioner af historien, og hvilken, der er den rigtige, ved jeg ikke. Den ene var, at Sofie selv havde allieret sig med ungarlen, så han skulle gøre kur til hende for at gøre „Fesseren“ jaloux. Den anden historie går ud på, at nogle spøgefugle havde opfordret ham til det, blot med det formål at drille „Fesseren“, og da denne nu hørte, at ungarlen havde friet til Sofie - det var vist hende selv, der fortalte ham det - og dermed stillede ham et ultimatum, at nu måtte han bestemme sig. Ja, så var den ungarletilværelse slut.

„SÅ LIDT SOM MULIGT“

Om en anden papirarbejder, Søren Kristiansen, kommer jeg i tanker om en morsom episode. Det var før krigen, da vi havde middagspause på en time eller halvanden. Da trak de fleste folk, der arbejdede længst væk, sig nærmere til porten, når klokken nærmede sig tolv. En dag stod Søren ved et hushjørne og ventede på, at fabriksfløjten skulle lyde. Han havde stoppet sin pibe og var ved at finde tændstikken frem, da driftsbestyrer Godske-Nielsen dukkede op. Han så strengt på Søren og sagde: „De må ikke ryge i arbejdstiden“. „Det gjo a heller it“,

sagde Søren. I det samme lød fløjten, og så sagde Søren: „No, må a“, og så tændte han sin pibe.

Men tilbage til Professoren - „Fesseren“. Nogle vil nok gerne vide, hvad han lavede. Hvis jeg skal holde mig til sandheden, så må jeg nok svare: „Så lidt som muligt“. Han var ellers pladsarbejder, men da hans fysik vel ikke egnede sig til akkorderne, og formanden var hans svoger, så fik han de lette job, og tempoet var jo ikke så hårdt dengang. Han arbejdede også ved et gammelt monstros af en ballepresser, det var der nu arbejde nok med, da det hele var med håndkraft.

FØDT PÅ EN SYVSOVERDAG

„Fesseren“ fik mange formaninger af Rasmus Petersen om at møde til tiden, og mange skældte ud, når han kom ti minutter efter de andre. Men han havde en ny forklaring hver gang, og den var festlig at høre. F.eks. denne:

Papirarbejdernes sangkor på Silkeborg Papirfabrik o.1900. Professoren står anden øverste række længst til højre.

„Jamen, da jeg kom cyklende hen ad gaden, kom der et vindstød og blæste mig af cyklen, så skulle jeg have fanget min hat, og da jeg kom tilbage til cyklen, så var kæden sprunget af, og så kan du da nok forstå, at jeg ikke kunne være her til tiden“. Eller denne her: „Ja, jeg var ellers kommet ud af døren, så lød der et knald inde i fra stuen. Det var så kakkelovnslågen, der var sprunget op, så aske og gløder fløj ud i stuen, så kom Sofie og ville hjælpe mig med en kedel vand til at slukke gløderne med, men da noget af vandet ramte mig, så måtte jeg jo skifte tøj først, så kan du da nok forstå, at jeg ikke kan være her til tiden“.

Papirmester Mandrup Andersen gav ham også en opsang en dag, men da svarede „Fesseren“ følgende: „Jamen, når jeg nu er så uheldig, at jeg er født på syvsoverdagen, så kan De da nok forstå, at jeg så tit sover over“.

Fesseren kom også tit for sent efter middagspausen. En dag stod maskinmester Iversen i porten og havde forberedt sig på en ordentlig dundertale. „Fesseren“ kom cyklende, og da han så Iversen, begyndte han på lang afstand at råbe: „Ja, jeg ved godt, hvad De vil sige, men jeg har fødselsdag i dag, det er derfor jeg kommer for sent“. Og så var han kommet forbi Iversen, uden at denne fik sagt et ord. Alle funktionærer bar vist nok over med ham. Selv Godske-Nielsen skal engang have udtalt: „Sådan en fabrik skal vel nok kunne føde en original“.

AFSKED

At „Fesseren“ var afholdt af sine arbejdskammerater, så man et tydeligt bevis på, da han i 1941 holdt op at arbejde på grund af alder. I pladsarbejdernes frokoststue blev der pyntet med hvidt papir på bordene. Kammeraterne havde samlet ind og givet ham en „klubstol“, som var anbragt for bordenden, og her sad „Fesseren“ - sikkert med tårer i øjnene - og lod sig hylde med taler og sang. Wolle Peter sang for med sin dybe bas. Jo, der blev taget en værdig afsked med ham.

Jeg mindes ham som en stor børneven. Når han kom forbi Smedebakken, så man ham tit i samtale med børnene. Fabrikken havde en herreløs rottehund, da den blev gammel og ikke kunne klare rotterne mere, da kom den i en kærlig pleje hos „Fesseren“ og Sofie.

FRA REDAKTØREN

TAK

Tak til vor afgåede kasserer Per Nordenson. Gennem 14 år har han været foreningen en ankermand. Som redaktør – og endda af dansk herkomst - har Per Nordensons store hjælpsomhed været helt afgørende for, at jeg har kunnet virke. Derfor vil jeg også gerne som redaktør sige Per Nordenson tak!

HÅNDGJORT PAPIR I SOMMEREN 2000

Nordisk Pappershistorisk Tidsskrift vil meget gerne i sit næste nummer reklamere for de steder – museer, virksomheder osv. – som viser håndgjort papir for publikum i sommeren 2000.

Send oplysninger om tid og sted – og meget gerne en illustration! På forhånd tak.

**På gensyn i Grenaa
25. og 26. maj 2000**

